

แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิ ในยุคขอม
Historical learning resources, religion and culture in Chaiyaphum
Province in Khmer Era

พระครูสุตภัสสรธรรม

Phrakrusutaphaattharatham

กาญจนพงศ์ สุวรรณ

Kanchanapong Suwa

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Chaiyaphum Buddhist college, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: Kanchanapong24@hotmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 4 มีนาคม 2567

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 29 มีนาคม 2567

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 8 เมษายน 2567

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสำรวจแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอม 2) เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอม 3) เพื่อเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม ในยุคขอม ของจังหวัดชัยภูมิ โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยค้นหาข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจ การสนทนากลุ่ม ด้วยการลงพื้นที่สัมภาษณ์

ผลการศึกษาพบว่า 1) สำรวจแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอม สร้างขึ้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ 18 ในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอม ปรากฏทั้งสามที่ กรมศิลปากรได้สำรวจและขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานไว้แล้ว ผู้วิจัยสำรวจพบว่า 1. ปรากฏที่ อำเภอเมืองชัยภูมิ มีลักษณะเป็นศิลปะขอมแบบบายน ทับหลังมีรูปหน้ากาลอยู่ตรงกลาง ด้านบนเป็นรูปพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ประทับยืน 2. ปรากฏที่ อำเภอบ้านแท่น เป็นโบราณสถานสมัยวัฒนธรรมขอม สร้างด้วยศิลาแลง 3. ปรากฏที่ อำเภอเขวาสี เป็นโบราณสถานก่อด้วยศิลาแลงศิลปะขอม ศตวรรษที่ 16 ราว พ.ศ.1650-1725 ก่อสร้างด้วยศิลาแลงทรายและอิฐเผา

ส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอม เป็นการส่งเสริม ด้านวิชาการ คือการเขียนประวัติศาสตร์ต่างๆ ศาสนาและวัฒนธรรมให้ปรากฏอยู่ในหนังสือ เว็บไซต์ รวมทั้งเข้าร่วมส่งเสริมกิจกรรมบุญประเพณี ประจำปี ทุกปี เพื่อให้ประชาชน ตระหนักถึงแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรมของขอม

เชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอม โดยใช้กิจกรรมในการเชื่อมโยง เป็นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ รักษาศีล การทำบุญตักบาตร เจริญจิตภาวนา สวดมนต์ไหว้พระ และการบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน เพื่อสักการะ ปรากฏ์แก่งอำเภอ เข้ว ปรากฏ์แก่งอำเภอบ้านแท่น ปรากฏ์แก่งอำเภอมืองชัยภูมิ ทำให้จิตใจสงบ ชุมชนสามัคคี มีสติยั้งขึ้น

คำสำคัญ: แหล่งเรียนรู้, ประวัติศาสตร์, ขอม

ADSTRACT

The research objectives were 1) to study and survey the historical learning resources, religion and culture in Chaiyaphum Province in the ancient Khmer period, 2) to promote the conservation of the historical learning resources, religion and culture in Chaiyaphum Province in the ancient Khmer period, 3) to connect the historical learning resources, religion and culture in Chaiyaphum Province in the Khmer period. It was the qualitative research by searching for primary data through surveying and group discussion from interviewing in the area.

The research results found that

1.By exploring the historical learning resources, religion and culture in Chaiyaphum Province in the Khmer period, built in the 18th Buddhist century during the reign of King Jayavarman VII of the Khmer Empire, the three sites of Prang Ku were already surveyed and registered as historical sites by the Fine Arts Department as follows: 1Prang Ku in Muean Chaiyaphum District has the characteristics of Khmer art in the Bayon style. The lintel has a face-shaped figure in the center. Above are images of standing Buddhas and Bodhisattvas. 2. Prang Ku in Ban Thaen District is an ancient site of the Khmer culture, built with laterite. 3. Prang Ku Daeng in Ban Khwao District is an ancient Ku Daeng temple of Khmer art in the 16th century around 1650-1725 B.E, built with laterite sand and burnt bricks.

2.As for promoting the conservation of historical learning resources, religion and culture in Chaiyaphum Province in the Khmer period, they are promoted about academics, that is, the writing of various histories, religion and culture appear in books and websites. And there are promotions in various traditional merit-making activities every year so that the people are aware of the historical learning sources, religion and culture in the Khmer period.

3.To connect the historical learning resources, religion and culture in Chaiyaphum Province in the Khmer period, activities are used to connect them. They are Buddhist activities, namely, observing the Precepts, making merit and giving alms to monks, praying and worshiping with flowers, incense sticks and candles to pay homage to the three sites of Prang Ku in order to make the calm mind, the harmonious community, and more mindfulness.

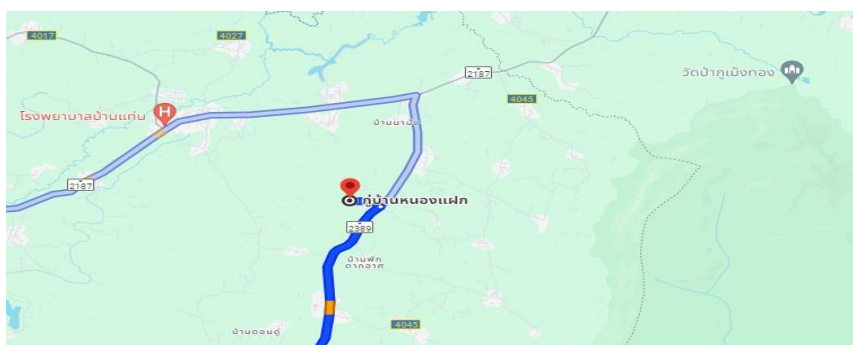
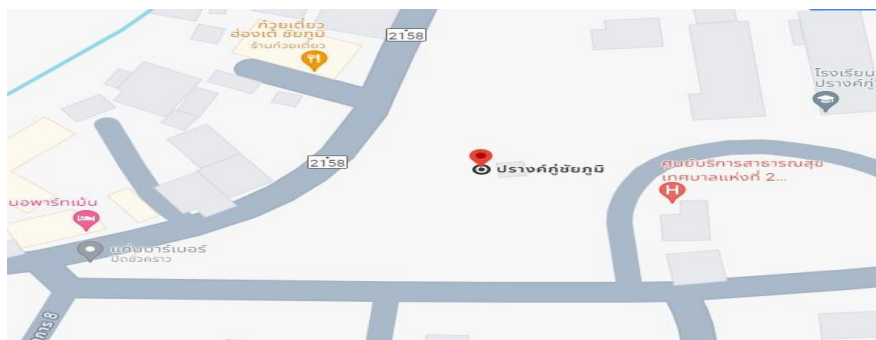
Keywords : Learning resources, History, Khmer

บทนำ

แหล่งเรียนรู้ คุณค่าทางการศึกษาที่สามารถนำเอามาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนได้ เช่น พิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน ห้องสมุด สวนสาธารณะ เป็นต้น มนุษย์ยังต้องเรียนรู้จากการสัมผัส มนุษย์ด้วยกัน และเรียนรู้จากโลกกายภาพอันเป็นสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่เกื้อกูลชีวิตมนุษย์ตลอดมา กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ของมนุษย์แล้วสิ่งสมไว้เป็นมรดกทางปัญญา

จังหวัดชัยภูมิยังมีโบราณสถานที่สำคัญ กระจายตามพื้นที่ของตำบลและอำเภอโดยรอบ ใน จังหวัดชัยภูมิไม่ว่าจะเป็น ปรากฏ (ชุมชนหนองบัว) ที่ยังมีสภาพสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งในจังหวัด ชัยภูมิ เป็นสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากขอม คำว่าปรากฏนั้น เป็นชื่อเรียกของกลุ่มอาคารที่มี แผนผังและลักษณะแบบเดียวกันกับอาคารที่ เชื่อกันว่าปรากฏ เป็นอโรคยาศาลที่สร้างขึ้นในพุทธ ศตวรรษที่ 18 ในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (บุญครอง ชอบชาย, 2555 : 97) ซึ่งอโรคยาศาลสร้าง ขึ้นเพื่อเป็นโรงพยาบาลรักษาผู้ป่วย และมีที่พักรักษาผู้ป่วยปฏิบัติกิจด้วย ปรากฏแดง ตั้งอยู่ในวัดกุด ยาง ตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขว้า เป็นโบราณสถานสมัยขอม นอกจากนี้ยังมีโบราณวัตถุ กระจายอยู่ทั่วไป ในแหล่งพื้นที่ที่เป็นชุมชนโบราณ (สุทธิ เหล่าฤทธิ์และคณะ, 2545 : 55-56) ปราสาทหินมักสร้างด้วย อิฐ ศิลาแลง และหินทราย โดยบางแห่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นอโรคยาศาล บาง แห่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นศาสนสถานสำหรับประกอบพิธีกรรม จากการสำรวจของกองโบราณคดี กรม ศิลปากร พบปราสาทหินในชัยภูมิทั้งที่ยังมีรูปร่างของโครงสร้าง ให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมแบบยั่งยืนทั้งด้านประวัติศาสตร์อารยธรรมแหล่ง โบราณคดี แหล่งท่องเที่ยวสวยงาม แหล่ง ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และประเพณีวัฒนธรรมที่มีเสน่ห์จากการเป็นของแท้และดั้งเดิม วัฒนธรรมใน ระดับภูมิภาคและพื้นที่บ้านของไทยมีความสำคัญที่ชาวไทยทุกคนควรช่วยกันฟื้นฟู ปรับปรุง ให้ เหมาะสมและสอดคล้องกับการพัฒนาของประเทศชาติ เพื่อเป็นเอกลักษณ์คู่กับชาติไทยสืบไป วัฒนธรรมมาจากการสร้างสรรค์ของมนุษยชาติ ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นย่อมมีความแตกต่างกันไปตาม ปัจจัยต่าง ๆ

แผนที่ไป ปรารักษ์ภู่อำเภอเมืองชัยภูมิ ปรารักษ์ภู่อำเภอเขวาสี ปรารักษ์ภู่อำเภอบ้านแท่น

วัฒนธรรมเกิดจากความคิด ความรู้สึกของมนุษย์ มีพื้นฐานมาจากความเชื่อทางศาสนา (ผจงจิตต์ อธิคมนันท์, 2543 : 5) วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของคนไทย ที่สร้างขึ้นด้วยคนไทยเอง ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยสี่ เครื่องมือ เครื่องใช้ ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งปรากฏให้เห็นเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นและถ่ายทอดไว้ให้แกกันเป็นมรดกตกทอดสืบต่อกันมาชั่วอายุคน

จากที่ได้ลงพื้นที่ในเบื้องต้นพบว่าชุมชนยังไม่มีตัวตน และยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ พุทธสถานเท่าที่ควร ไม่มีมีคฤหะที่ประจำที่จะให้ความรู้แก่นักเรียน นักศึกษาและประชาชนทั่วไป ยังขาดกิจกรรมเชื่อมโยงเพื่อให้เกิดจิตสำนึกหวงแหน อนุรักษ์ ศิลปะวัฒนธรรมในแต่ละแห่ง นอกจากนี้โบราณสถาน เป็นสิ่งที่แสดงถึงเกียรติและความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่นและของคนในชาติ ทำให้เกิดความรัก เห็นคุณค่า ก่อให้เกิดความรู้สึก ความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศชาติ

ด้วยปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการสืบค้นเกี่ยวกับ แหล่งเรียนรู้ทาง ประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนในจังหวัดชัยภูมิ และจัดทำชุดองค์ความรู้เป็นรูปเล่ม

สืบค้นง่าย ให้เป็น แหล่งรู้ อนุรักษ์ สืบสานประเพณีมีการเชื่อมโยงกัน ระหว่างกิจกรรม วัฒนธรรม ประเพณีและทางพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับปราสาท (อำเภอเมือง) ปราสาท (อำเภอบ้านแท่น) ปราสาททุ่งแดง (อำเภอเขวาส) ในจังหวัดชัยภูมิ

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1 เพื่อศึกษาสำรวจแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุค ขอม
- 2 เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัด ชัยภูมิในยุคขอม
- 3 เพื่อเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1) พื้นที่วิจัย สำหรับสถานที่ทำการวิจัยนั้น คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การวิจัยไว้ ณ จังหวัด ชัยภูมิ ได้แก่ 1) วัดปราสาท (ชุมชนหนองบัว) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ 2) ปราสาท ทุ่งแดง ตั้งอยู่ในวัดกุดยาง ตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขวาส จังหวัดชัยภูมิ 3) ปราสาท (อำเภอบ้านแท่น) ตำบลบ้านเต่า อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ

2) ประชากร ได้แก่ ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปี ขึ้นไปที่ อาศัยอยู่ในอำเภอเมืองชัยภูมิ จำนวน 400 คน

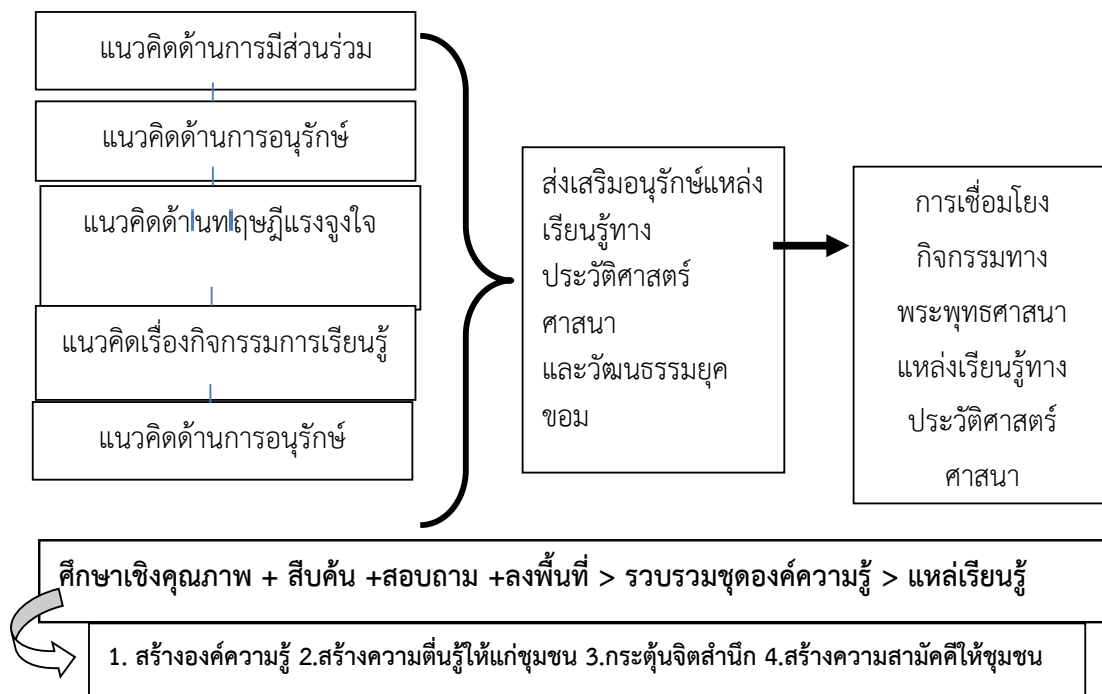
3) กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 75 คน ดังนี้ ประชาชนในพื้นที่ จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 45 คน พระสงฆ์ 10 รูป และผู้รู้ ผู้นำท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 20 คน โดยใช้วิธีการ เจาะจงตามประเด็นที่ต้องการ

4) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายและการใช้แบบสอบถาม 2) ข้อมูลทุติย ภูมิ (Secondary Data) คือ ข้อมูลจากที่ได้จากการรวบรวมเอกสารต่างๆ (Document Research) เช่น หนังสือ ตารา เอกสารวิชาการ งานวิจัย และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

5) การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ 1) การวิเคราะห์ ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายและการรวบรวม ข้อมูลเอกสารต่างๆ มาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา (Content Analysis) 2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยการนำเอาข้อมูลที่ได้จากการแจกแบบสอบถามมาวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมทางสถิติเพื่อหาค่า ความแปรปรวนหรือวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียวหรือการทดสอบค่า (F-test) สถิติที่ใช้ในการ วิจัยได้แก่ โปรแกรมสถิติสำเร็จรูปเชิงพรรณนา ประกอบไปด้วย ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และการเปรียบเทียบโดยการทดสอบค่า (t- test) และค่า (F-test)

4. กรอบแนวคิด

งานวิจัยเรื่องการศึกษาค้นคว้าและสำรวจ เมืองโบราณชัยภูมิ เพื่อให้ทราบประวัติความเป็นมา แหล่งประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรม ในจังหวัดชัยภูมิ พร้อมจัดทำเป็นองค์ความรู้ คู่มือการเชื่อมโยง เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม ของจังหวัดชัยภูมิ ยุคขอม วิเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิ ในยุคขอม” สรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. สำรวจแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอม โบราณสถานขอมในชัยภูมิ การสำรวจจากร่องรอยต่างๆไม่ว่าจะเป็นการบอกเล่า จากหนังสือ ประวัติศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์ได้เขียนจารึกไว้ และการลงพื้นที่สัมภาษณ์ ถือว่าเป็นหัวใจหลักของการสำรวจแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอม ผู้วิจัยได้รวบรวมแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรมในยุคขอม ของจังหวัดชัยภูมิไว้ 3 แห่งที่เด่นชัด ดังต่อไปนี้

ปราสาทหินปรางค์กู๋ อำเภอเมืองชัยภูมิ อำเภอเมืองชัยภูมิ เป็นโบราณสถาน ตั้งอยู่ที่ถนนบรรณาการ ชุมชนหนองบัว ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ มีฐานสี่เหลี่ยม สร้างด้วยศิลาแลงวางซ้อนกันจากฐานถึงยอด ภายในบรรจุพระพุทธรูปดินเผา เชื่อกันว่าเป็นอโรคยาศาล (โรงพยาบาล) ในสมัยก่อน ปรางค์กู๋สร้างโดย "พระโฆสชัยคุรุไวฑูรย์ประภา" เมื่อ พ.ศ. 1724-1771 หรือ พุทธศตวรรษที่ 18 ในสมัยอาณาจักรขอม ในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โดยสร้างเป็นปรางค์ศิลาแลงทั้งหลัง ภายในพระปรางค์กู๋มีพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่เคลื่อนย้ายมาจากที่อื่นประดิษฐานอยู่ มีเศียรเทวดาอิทธิพลศิลปะขอม ทับหลังที่กรอบประตูสลักเป็น รูปไตรรัตนมหายาน มีความหมายถึง พระพุทธเจ้าทรงมีความรู้การแพทย์ ทำให้ประชาชนมีความสุขและไม่มีโรคร้าย ปรางค์กู๋องค์ประธาน

อยู่ตรงกลาง 1 องค์ บรรณาลัยด้านหน้า 1 หลัง ล้อมด้วยกำแพงซึ่งมีโคปุระเฉพาะด้านหน้าทั้งหมด ทับหลัง เสาประดับลั่นเป็นหินทราย หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทมีสระน้ำ 1 สระ โดยเฉพาะองค์ประธานซึ่งมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 5 เมตร ย่อมุมไม้สิบสอง ด้านหน้ามีประตูทำเป็นมุขยื่นออกมา ผนังปราสาทอีก 3 ด้านเป็นประตูหลอก

ปราสาทหินปราสาทคู้แดง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ปราสาทหินปราสาทคู้แดง ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 3 วัดกุดยาง บ้านกุดยาง ตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ เป็นโบราณสถานครึ่งหนึ่งก่อด้วยศิลาแลงอีกครั้งหนึ่งก่อด้วยอิฐ ลักษณะคล้ายกับปราสาทย่อมุมครึ่งหนึ่งก่อด้วยศิลาแลงอีกครั้งหนึ่งก่อด้วยอิฐ ลักษณะคล้ายกับปราสาทคู้ จังหวัดศรีสะเกษ มีทับหลังที่สำคัญ 4 ชิ้น ได้แก่ ภาพพระกฤษณะฆ่าช้าง ภาพการกวณเกษียรสมุทร ภาพเทวดาภายในซุ้มเหนือหน้ากาล และภาพฤๅษีนั่งชันเขามิรูปลั้ว นอกจากนี้ ยังมีชิ้นส่วนของเสาประดับกรอบประตู และยอดปราสาทศิลาทรายสีแดง โบราณสถานนี้ประมาณอายุจากลวดลายทับหลังราวพุทธศตวรรษที่ 17 ตรงกับศิลปะเขมรแบบบาปวน ต่อเนื่องถึงศิลปะนครวัด จากปราสาทคู้แดงมาทางทิศใต้ ระยะทางประมาณ 4.4 กิโลเมตร จะพบร่องรอยปราสาทในวัฒนธรรมเขมรอีกแห่งหนึ่ง ได้แก่ ปราสาทโนนขี้ตื้น ปัจจุบันหลงเหลือฐานศิลาแลง ปราสาทคู้แดง เป็นศาสนสถานที่สร้างขึ้นในศาสนาฮินดู ทางด้านทิศตะวันออกของปราสาท ระยะห่างประมาณ 21 เมตรพบร่องรอยของกลุ่มหลุมเสา ลูกกลมบนลานหินทรายจำนวน 29 หลุม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของหลุมประมาณ 44- 55 เซนติเมตรมีขนาดความลึกแตกต่างกันตั้งแต่ 10-50 เซนติเมตร

ปราสาทบ้านแท่นวัดปราสาทคู้ที่ตั้ง วัดปราสาทคู้ บ้านหนองแฝก ตำบลบ้านเต่า อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ โบราณสถานสมัยวัฒนธรรมขอมมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 ตั้งกุมารแท่นมีลักษณะเป็นปราสาทหินตามแบบอโรคยาศาลาหรือสถานพยาบาลที่โยมสร้างในสมัยพระเจ้าวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอมประกอบด้วย ปราสาท สร้างด้วยศิลาแลง ประตูทางเข้าอยู่ด้านตะวันออกอีก 3 ด้านเป็นประตูหลอก บรรณาลัย สร้างด้วยศิลาแลง เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กำแพงแก้วสร้างด้วยศิลาแลง มีซุ้มประตูหรือโคปุระ สระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าผนังขอบสระกรุด้วยศิลาแลงไปจนถึงพื้น บริเวณที่ตั้งก่อนการบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นเนินดิน ล้อมรอบด้วยทุ่งนา สูงกว่าพื้นที่โดยรอบประมาณ 2 เมตร มีต้นไม้ปกคลุมค่อนข้างหนาแน่น ด้านทิศตะวันตกของโบราณสถานห่างออกไปประมาณ 70 เมตร มีลำห้วยไหลผ่านอ้อมไปทางทิศเหนือของโบราณสถาน พื้นที่โดยรอบที่เป็นทุ่งนาปลูกข้าวเหนียว ปลูกอ้อย เลี้ยงสัตว์ และปลูกพืชผักสวนครัว

2 ส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอม ส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในสมัยขอมนั้นจะต้องส่งเสริมด้านจิตใจ พัฒนาจิตใจ เพราะจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ จะทำอะไรจะคิดอะไรก็ออกมาจากจิตใจ ดังนั้น สัมภาษณ์ (พระอธิการสายัญ ฐาสฺสโก) กล่าวว่า การพัฒนาจิตใจนั้นต้องรักษาศีล 5 เสียก่อน ซึ่งประกอบด้วย ข้อ 1 ห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต 2 ห้ามขโมยของไม่ไช่ของเรา 3 ห้ามผิดลูกผิดเมียของคนอื่น 4 ห้ามพูดโกหก 5 ห้ามเสพสิ่งเสพติดทุกชนิด เป็นต้น ถือว่า การส่งเสริมอนุรักษ์แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอมท่านให้เน้นทางด้านจิตใจ พัฒนาจิตใจ เพราะจะทำให้มีความตระหนัก ส่งเสริมอนุรักษ์ให้กับอนุชนรุ่นหลังสืบไป ซึ่งสอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวเอาไว้ว่า ภาวนา 4 คือการพัฒนา Development 4 ด้าน คือ เป็นการพัฒนากายและใจตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนี้ 1) กายภาวนา การพัฒนากาย ให้รู้จักอยู่ดีมีสุขอย่างเกื้อกูลกันกับธรรมชาติและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างมีสติให้

เกิดโทษ 2) ศีลภาวนา การพัฒนาศีลการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม (Moral Development; Social Development) คือ การมีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ โดยตั้งอยู่ในวินัย 3) จิตภาวนา การพัฒนาจิตใจ (Emotional development; Psychological Development) คือ การทำจิตใจให้เจริญงอกงามขึ้นในคุณธรรม ความดีงาม ความเข้มแข็ง มั่นคง และ ความเบิกบานผ่องใส สงบสุข สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต กล่าวหาญ 4) ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา (Cognitive Development : Intellectual Development) คือ การฝึกอบรมเสริมปัญญาเสริมสร้างความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ให้รู้จักคิดรู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญาบริสุทธิ์

การอนุรักษ์สืบสานดูแลแหล่งโบราณคดี เอาไว้ให้นานๆก็จะขึ้นอยู่กับผู้นำทั้งบ้านเมืองและคณะสงฆ์ช่วยกันดูแล สืบสานประเพณีเอาไว้ให้เป็นตัวอย่างแก่ลูกหลาน ซึ่งปรากฏแต่ละแห่งจะจัดงานสืบสานประเพณีสงกรานต์น้ำประคัก ในเดือนเมษา ของทุกๆปี จัดงานแต่ละครั้งก็มีผู้นำนี้แหละเป็นหลักในการจัดงาน ดังนั้น ผู้นำเป็นผู้ขับเคลื่อน ชักนำทุกท่านมาประสานงานกัน ช่วยกันสืบสานวัฒนธรรมอันดีงามเอาไว้ ส่งเสริมอนุรักษ์ไว้ ด้านวิชาการ คือการเขียนประวัติศาสตร์ต่างๆ รวมทั้งศาสนาและวัฒนธรรมจะต้องเขียนลงหนังสือ เว็บไซต์ ก็ถือว่าส่งเสริมอนุรักษ์ไว้ซึ่งได้สะท้อนเรื่องราวในอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรมของขอม การเขียนประวัติศาสตร์ต่างๆ ในหนังสือถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงามเพื่อเป็นวิทยาทานเป็นแนวความรู้ให้กับอนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา ค้นคว้า

ส่วนมากรูปทรงประสาทปรากฏ มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เป็นสถานที่อโรคยาศาลในสมัยขอม หรือเป็นโรงพยาบาล มีสระน้ำอยู่ข้างๆ เช่น ปรากฏ (ชุมชนหนองบัว) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ปรากฏแดง วัดกุดยาง ตำบลตลาดแร้ง อำเภอเขวาสี จังหวัดชัยภูมิ ปรากฏ บ้านหนองแฝก ตำบลบ้านเต่า อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ แตกต่างกันไปปรากฏแดง วัดกุดยาง จะไม่มีสระน้ำ มีแต่หลุม ที่อยู่ข้างๆ การส่งเสริมอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นวัฒนธรรมประเพณีของชนชาติไทยมาช้านาน สืบทอดดูแลต่อกันมา แต่ละที่ล้วนแตกต่างกันไปตามความเชื่อ ความผูกพันของผู้คนต่อพุทธศาสนาและการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับฤดูกาลและธรรมชาติ เช่น เดือนเมษาของทุกๆปี มีการสงกรานต์น้ำประคักทุกที่ มีกิจกรรมมากมาย นอกจากนี้ประเพณีวัฒนธรรมไทยยังนำมาซึ่งการท่องเที่ยว เป็นที่รู้จักและประทับใจแก่ชาติอื่นนับเป็นมรดกอันล้ำค่าที่เราคนชุมชนควรอนุรักษ์และสืบสานตลอดไป

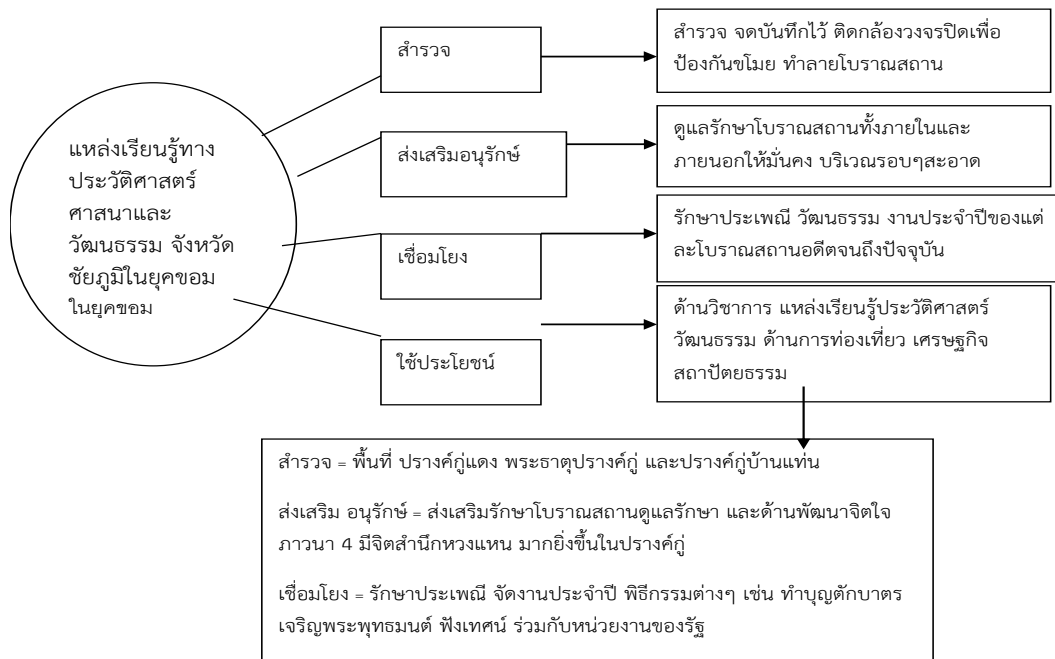
3 เชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม ในยุคขอม ของจังหวัดชัยภูมิ

การเชื่อมโยงในด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ทางวัดกุดยาง มีแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาได้จัดงานประเพณีเป็นประจำทุกปี เพื่อสืบสานประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามไม่ให้อาณาสูญ มีกิจกรรมที่สามารถสรุปได้เป็น 2 ลักษณะ คือ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร ไหว้พระสวดมนต์ การเจริญพระพุทธมนต์ การบูชาดอกไม้ธูปเทียนเพื่อสักการะ ปรากฏแดง เป็นต้นและกิจกรรมทางสังคม เช่น การแสดงมหรสพ การจัดนิทรรศการลานวัฒนธรรม การจำหน่ายสินค้า การแข่งขันกีฬา เป็นต้น โดยมีแหล่งการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของสมาชิกในสังคมและเพื่อเป็นเทศกาลการพักผ่อนหย่อนใจและถือโอกาสได้ถ่ายทอดอาชีพ ความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิตที่เหมาะสมและกลมกลืนกันเป็นอย่างดีอีกด้วยในอดีต

แหล่งเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิ ในยุคขอม

สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิ ในยุคขอม” ผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยดังกล่าวมาสรุปเป็นความสัมพันธ์เชิงแผนภาพ ดังนี้

ปรางค์กูทั้งสามที่ ส่งเสริมอนุรักษ์ไว้ก็ต้องทำแบบวิชาการ คือการเขียนประวัติศาสตร์ต่างๆ รวมทั้งศาสนาและวัฒนธรรมจะต้องเขียนลงหนังสือ เว็บไซต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม ในยุคขอม ของจังหวัดชัยภูมิ คือการสืบสานประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามไม่ให้สูญหาย โดยใช้กิจกรรมในการเชื่อมโยงในแต่ละแห่ง เป็นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การรักษาศีล การทำบุญตักบาตร ไหว้พระสวดมนต์ การเจริญพระพุทธมนต์ เป็นต้น ทำให้ชุมชน ประชาชนเกิดจิตสำนึก รักษาโบราณสถานเอาไว้ให้กับอนุชนรุ่นต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิ ในยุคขอม” มีวัตถุประสงค์ดังนี้ คือ 1) เพื่อศึกษาสำรวจแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอม 2) เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอม 3) เพื่อเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม ในยุคขอม ของจังหวัดชัยภูมิ ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

1 สำรวจแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอม การสำรวจหาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ในจังหวัดชัยภูมิเกี่ยวกับขอมนั้น สำรวจจากร่องรอยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการบอกเล่า จากหนังสือประวัติศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์ได้เขียนจารึกไว้ ตลอดจนการลงสัมภาษณ์ในพื้นที่ ได้พูดคุย สนทนา จากประชากรในพื้นที่ ถือว่าเป็นหัวใจหลักของการสำรวจแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความ

เจริญทางด้านวิชาการน้อย ความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นจากอำนาจของเทวดา พระเจ้า หรือภูตผีปีศาจ ปราภฏการณ์ต่างๆ ต้องมีผู้มีอำนาจบังคับคือ มนุษย์ใส่ความเชื่อ ความรู้สึกให้แก่ธรรมชาติ ผู้วิจัยได้รวบรวมแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรมในยุคขอม ของจังหวัดชัยภูมิที่เด่นชัดไว้ 3 แห่งดังต่อไปนี้

1) ปราสาทหินปรางค์กู๋ อำเภอเมืองชัยภูมิปราสาทหินปรางค์กู๋ อำเภอเมืองชัยภูมิ เป็นโบราณสถาน ตั้งอยู่ที่ถนนบรรณาการ บ้านหนองบัว ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ มีฐานสี่เหลี่ยม สร้างด้วยศิลาแลงวางซ้อนกันจากฐานถึงยอด ภายในบรรจุพระพุทธรูปดินเผา เชื่อกันว่าเป็นอโรคยาศาล (โรงพยาบาล) ในสมัยก่อน ปรางค์กู๋สร้างโดย "พระโฆษชัยคุรุไวฑูรย์ประภา" เมื่อ พ.ศ. 1724-1771 หรือ พุทธศตวรรษที่ 18 ในสมัยอาณาจักรขอม ในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โดยสร้างเป็นปรางค์ศิลาแลงทั้งหลัง มีประตูเข้าทางทิศตะวันออก มีกำแพงรูปสี่เหลี่ยมล้อมรอบ ภายในพระปรางค์กู๋มีพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่เคลื่อนย้ายมาจากที่อื่นประดิษฐานอยู่ มีเศียรเทวดาอิทธิพลศิลปะขอม ทับหลังที่กรอบประตูสลักเป็น รูปไตรรัตน์มหายาน มีความหมายถึงพระพุทธเจ้าทรงมีความรู้การแพทย์ ทำให้ประชาชนมีความสุขและไม่มีโรค

2) ปราสาทหินปรางค์กู๋แดง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ปราสาทหินปรางค์กู๋แดง ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 3 วัดกุดยาง บ้านกุดยาง ตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ เป็นโบราณสถาน หนึ่งก่อด้วยศิลาแลงอีกครั้งหนึ่งก่อด้วยอิฐ ลักษณะคล้ายกับปรางค์ยอุมมครั้งหนึ่งก่อด้วยศิลาแลงอีกครั้งหนึ่งก่อด้วยอิฐ กษณะคล้ายกับปรางค์กู๋ จังหวัดศรีสะเกษ มีทับหลังที่สำคัญ 4 ชิ้น ได้แก่ ภาพพระกฤษณะฆ่าช้าง ภาพการกวนเกษียรสมุทร ภาพเทวดาภายในซุ้มเหนือหน้ากาล และภาพฤษีนั่งชันเขามิรูปสัตว์ นอกจากนี้ ยังมีชิ้นส่วนของเสาประดับกรอบประตู และยอดปราสาทศิลาทรายสีแดง โบราณสถานนี้ประมาณอายุจากลวดลายทับหลังราวพุทธศตวรรษที่ 17 ตรงกับศิลปะเขมรแบบบาปวน ต่อเนื่องถึงศิลปะนครวัดจากปราสาทกู๋แดงมาทางทิศใต้ ระยะทางประมาณ 4.4 กิโลเมตร จะพบร่องรอยปราสาทในวัฒนธรรมเขมรอีกแห่งหนึ่ง ได้แก่ ปราสาทโนนขี้ตื้น ปัจจุบันหลงเหลือฐานศิลาแลง โดยพบหลักฐานทางโบราณคดีได้แก่ ฐานรูปเคารพ และแท่นหินบด เบื้องต้นกำหนดอายุสมัยอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 ปราสาทกู๋แดงบ้านกุดยางเป็นศาสนสถานที่สร้างขึ้นในศาสนาฮินดู มีแผนผังเป็นประสาทรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสไปทางทิศตะวันออก ส่วนฐานก่อด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีขนาด 13 x 13 เมตรมีความสูงจากพื้นที่ 2.30 เมตร มีบันไดทางขึ้นทั้ง 3 ด้าน ยกเว้นทางทิศตะวันออกชั้นเรียนธาตุสูงประมาณ 3 เมตรโดยส่วนฐานส่วนกรอบประตูและทับหลังทำจากหินทรายสีเทาและแดงผนังเกาะด้วยอิฐโดยห้องครรภคฤหะ มีขนาด 3 x 3 เมตรมีห้องมุขยื่นออกไปทั้ง 4 ด้านปัจจุบันไม่หลงเหลือหลักฐานส่วนชั้นหลังคา

3) ปราสาทบ้านแท่นวัดปรางค์กู๋ที่ตั้ง วัดปรางค์กู๋ บ้านหนองแฝก ตำบลบ้านเต่า อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ โบราณสถานสมัยวัฒนธรรมขอมมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 ตั้งกุมารแท่นมีลักษณะเป็นปราสาทหินตามแบบอโรคยาศาลาหรือสถานพยาบาลที่โยมสร้างในสมัยพระเจ้าวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอมประกอบด้วย ปรางค์ สร้างด้วยศิลาแลง ประตูทางเข้าอยู่ด้านตะวันออกอีก 3 ด้านเป็นประตูหลอก บรรณาลัย สร้างด้วยศิลาแลง เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กำแพงแก้วสร้างด้วยศิลาแลง มีซุ้มประตูหรือโคปุระ สระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าผนังขอบสระกรุด้วยศิลาแลงไปจนถึงพื้นบริเวณปรางค์กู๋แห่งนี้มีการขุดพบโบราณวัตถุจำนวนมาก ทั้งรูปสลักพระยมทรงกระบือ พระโพธิสัตว์วัชรปารมีทรงครุฑพระวัชรธร พระโฆสชัยคุรุไวฑูรย์ประภาสุคติ ชิ้นส่วนพระโพธิสัตว์อวโลกิ

เตศวรและพระมหาไวยโรจนะปางนาคปรก ปางประทานกอดด้วยศิลาแลงมีประตูทางเข้าอยู่ทางด้านตะวันออกอีก 3 ด้านเป็นประตูหลอกปัจจุบันส่วนยอดพังลงมาเหลือองค์บางเพียงครึ่งเดียวมีกำแพงศิลาแลงล้อมรอบซึ่งประตูกำแพงอยู่ทางที่ด้านทิศตะวันออกโดยมีวิหารศิลาแลงอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ทางด้านทิศเหนือมีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขุดด้วยสระด้วยศิลาแลงลงไปจนถึงพื้นบริเวณที่ตั้งก่อนการบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นเนินดิน ล้อมรอบด้วยพุ่มนา สูงกว่าพื้นที่โดยรอบประมาณ 2 เมตร มีต้นไม้ปกคลุมค่อนข้างหนาแน่น ด้านทิศตะวันตกของโบราณสถานทางออกไปประมาณ 70 เมตร มีลำห้วยไหลผ่านอ้อมไปทางทิศเหนือของโบราณสถาน พื้นที่โดยรอบที่เป็นพุ่มนาปลูกข้าวเหนียวเป็นหลัก นอกจากนี้ยังปลูกอ้อย เลี้ยงสัตว์ และปลูกพืชผักสวนครัว ปรากฏบ้านหนองแฝกตั้งอยู่บนเนินดินท่ามกลางที่ราบที่ทับถมจากน้ำก่อนน้ำพา ลักษณะทางธรณีวิทยาของพื้นที่เป็นหินทรายในหมวดหินภูกระดึง

2 ส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอมการที่จะส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในสมัยขอมนั้นจะต้องส่งเสริมทางด้านจิตใจ พัฒนาจิตใจ เสียก่อน เพราะจิตใจเป็นสิ่งที่สำคัญจะทำอะไรจะคิดอะไรก็ออกมาจากจิตใจ ดังนั้น การพัฒนาจิตใจ การส่งเสริมอนุรักษ์แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคขอม จะเน้นทางด้านจิตใจ ซึ่งสอดคล้องกับ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551 : 112-113) ได้กล่าวเกี่ยวกับ ภาวนา 4 หมายถึง การพัฒนา ประกอบด้วย 1) กายภาวนา การพัฒนากาย รู้จักใช้อินทรีย์ เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็น ให้ได้ปัญญา และ การใช้ปัญญาเสพวิภคปัจจัย 4 รวมถึงสิ่งของเครื่องใช้ตลอดจนเทคโนโลยีอย่างฉลาดให้พอดีที่จะได้ผลตรงเต็มตามคุณค่าที่แท้จริงไม่ลุ่มหลงมัวเมาไม่ประมาทขาดสติ 2) ศีลภาวนา การพัฒนาศีล เป็นเครื่องพัฒนาชีวิตตนและช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างสร้างสรรค์สังคม ประกันชีวิตให้กับตนเอง 3) จิตภาวนา การพัฒนาจิตใจ คือ การทำจิตใจให้เจริญองงามขึ้นในคุณธรรม การมีจิตใจเข้มแข็งมั่นคง 4) ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา คือ การฝึกอบรมเสริมปัญญาเสริมสร้างความรู้ เข้าใจหยั่งเห็นความจริงเป็นอยู่ด้วยปัญญา รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546 : 203) ได้ให้ความหมาย ภาวนา ว่า การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น, การทำให้เกิดขึ้น, การเจริญ, การบำเพ็ญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เยาวชนเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย เยาวชนได้ตระหนักและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรม การอนุรักษ์สืบสานดูแลแหล่งโบราณคดี เยาวชนต้องมีผู้ปกครอง ให้นำพาเป็นแบบที่ดีให้กับเยาวชน นั้นคือ ผู้นำ เป็นผู้ขับเคลื่อน ชักนำทุกท่านมาประสานงานกัน ช่วยกันสืบสานวัฒนธรรมอันดีงามเอาไว้เหมือน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540 : 5) กล่าวว่า ผู้นำ คือ ผู้มีคุณสมบัติ เช่นสติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคลที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันกันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม (พระครูสิทธิวิจิตรโสภิต, 2561 : 6) การอนุรักษ์ เป็นการรักษาและใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดและนานที่สุดหรืออีกความหมายหนึ่ง หมายถึงการรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพเดิม หากมีการเปลี่ยนแปลงก็เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพธรรมชาติ ซึ่งต่างจากวัดที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาหรือวัดที่ไม่มีเจ้าอาวาสและหรือผู้นำที่เป็นกรรมการไม่เอาใจใส่พัฒนาวัดวาอารามเห็นได้อย่างชัดเจน ส่งเสริมอนุรักษ์ไว้ก็ต้องทำแบบวิชาการ คือการเขียนประวัติศาสตร์ต่างๆ รวมทั้งศาสนาและวัฒนธรรมจะต้องเขียนลงหนังสือ เว็บไซต์ เป็นการส่งเสริมอนุรักษ์ไว้ซึ่งได้สะท้อนเรื่องราวในอดีตเป็นข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรมของขอม ซึ่งเป็นเครื่องแสดงประวัติความเป็นมาอันเก่าแก่ของชุมชน ของชาติ (สุพัตรา สุภาพ, 2541 : 34) วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม

ที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตมนุษย์โดยแต่ละสังคม มีวัฒนธรรมโดยเฉพาะของตนเอง เพราะเป็นวิถีชีวิตที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มสังคมการเขียนประวัติศาสตร์ต่างๆ ในหนังสือถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงามเพื่อเป็นวิทยาทานเป็นแนวความรู้ให้กับอนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา ค้นคว้า และทำให้อนุชนรุ่นหลังเกิดความรัก ห่วงแหน สถานที่ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ เหมือนกับหน่วยศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา ได้กล่าวถึงแนวทางในการดำเนินงานการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาชาวบ้านในโรงเรียน

3 เชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม ในยุคขอม ของจังหวัดชัยภูมิยุคขอมเป็นยุคที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานสิ่งปลูกสร้างก็เกิดขึ้นโดยทั่วไปส่วนมากจะสร้างเจดีย์และปราสาทที่มีลวดลายที่สวยงาม พร้อมบ่งบอกถึงประวัติพุทธศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมร่วมอยู่ด้วย ในส่วนขอมนั้นเกิดขึ้นหลังทวารวดีที่โดดเด่นที่สุดของก็คือ ปราสาทคูแสด ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลตลาดแร้ง อำเภอเขาวัว จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของโบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์ หรือ Living Mounment เป็นโบราณสถานที่ยังคงประโยชน์ทางการใช้สอยและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เช่น โบสถ์วิหารและเจดีย์ ซึ่งประชาชนยังใช้ประโยชน์เป็นที่สักการะและแสดงความนับถือ หรือป้อมปราการ คลอง บ่อน้ำ สระน้ำ รวมทั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ย่านตลาดการค้าเป็นต้น (สาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา วิทยาเขตภาคพายัพ, (2566) สถานภาพของโบราณสถานดังกล่าวนี้ทำหน้าที่ทั้งในแง่เอกสารและประเพณีวัฒนธรรมต่อเนื่องกันมาเป็นลูกโซ่ เพราะฉะนั้นบทบาทของโบราณสถานดังกล่าว จึงเป็นพยานที่ให้เห็นการเอาใจใส่ ในการบำรุงรักษาของสังคมมาจนถึงปัจจุบันด้วย การเชื่อมโยงในด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ทางวัตถุอย่างมีแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาได้จัดงานประเพณีเป็นประจำทุกปี เพื่อสืบสานประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามไม่ให้สูญหาย มีกิจกรรมคล้ายกันทั้ง 3 ที่ ไม่ว่า ปราสาทคูแสด พระธาตุปราสาทหนองบัว ที่สามารถสรุปได้เป็น 2 ลักษณะ คือ กิจกรรมการทางพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร ไหว้พระสวดมนต์ การเจริญพระพุทธมนต์ การบูชาดอกไม้ธูปเทียนเพื่อสักการะปราสาทคูแสด เป็นต้น การเชื่อมโยงระหว่างแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และศาสนาในยุคขอมในบริเวณปราสาทคูแสดบ้านแท่น เป็นโบราณสถานสมัยวัฒนธรรมขอม มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 มีลักษณะเป็นปราสาทหินตามแบบอโรคยาศาลหรือสถานพยาบาลที่นิยมสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอม เป็นพระพุทธศาสนาแบบมหายานแบบวัชรยานวัฒนธรรมไทยในแต่ละท้องถิ่น จะมีความคล้ายคลึงและแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ และยังมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และการดำเนินชีวิตของคนไทยอยู่ตลอดเวลา วัฒนธรรมเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าวิถีชีวิตที่ชุมชนและท้องถิ่นต่างๆได้พัฒนาและสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต โดยแสดงออกในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย ทั้งในรูปแบบของวิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะการแสดง เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกและกระตุ้นให้คนในชุมชนท้องถิ่นเกิดความตระหนัก มีความตื่นตัวและเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูเผยแพร่และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และคุณค่าความหลากหลายของศิลปะและวัฒนธรรมไทย ทั้งที่เป็นวิถีชีวิต ค่านิยม และความเป็นวิถีของชุมชน วัฒนธรรมในระดับภูมิภาคและพื้นที่บ้านของไทยมีความสำคัญที่ชาวไทยทุกคนควรช่วยกันฟื้นฟู ปรับปรุง ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับการพัฒนาของประเทศชาติ เพื่อเป็นเอกลักษณ์คู่กับชาติไทยสืบไป วัฒนธรรมมาจากการสร้างสรรค์ของมนุษยชาติ ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นย่อมมีความแตกต่างกันไปตามปัจจัยต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะ

1 ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่องแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดชัยภูมิในยุคคอม ยังมีร่องรอยแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับคอมอยู่มากมาย ที่ตั้งอยู่ในสถานที่ห่างไกล ผู้คนไม่รู้จัก เช่นประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนที่อยู่บริเวณรอบๆ มีจิตสำนึก รักและหวงแหนโบราณสถาน เพื่อต่อยอดให้เป็นสถานที่ศึกษา ประวัติศาสตร์ แหล่งเรียนรู้ และเป็นสถานที่ท่องเที่ยว เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจให้ดีขึ้น

5.3.2 ข้อเสนอในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1.ศึกษาศูนย์แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรมสมัยคอมในจังหวัดชัยภูมิ
- 2.ศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในภาพศิลปะและวัฒนธรรมของปราสาทคูแสด ตำบลตลาดแร่ อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ
3. ศึกษาความแตกต่างระหว่างศิลปะและวัฒนธรรมของสมัยทวารวดีและสมัยคอมในจังหวัดชัยภูมิ

บรรณานุกรม

- ผจงจิตต์ อธิคมนันทะ.(2543) **สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต).(2551). **สุภาพะองค์รวมแนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหมิตร พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2540) **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
- พระครูสิทธิวิชิตโสภิต. (2561). **การพัฒนาการอนุรักษ์พุทธสถานของพระสังฆาธิการในจังหวัดกำแพงเพชร**. คุชฉินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช.
- สุพัตรา สุภาพ. (2541). **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม: ครอบครัว: ศาสนา: ประเพณี**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- บุญครอง ขอบขาย. (2555) **ปราสาทสมัยคอม : แนวทางการส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด**. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์. มหาวิทยาลัยสารคาม.
- สุทธิ เหล่าฤทธิ์และคณะ. (2545). **ประวัติเมืองชัยภูมิ**. กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์. สาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา วิทยาเขตภาคพายัพ.(ออนไลน์ : แหล่งที่มา <http://www.phrathai.net/news-article, 2555>), สืบค้น 18 มิถุนายน 2566.